

¿Tindrem algun dia un centre històric lliure de cotxes?

Directora: Glòria Olivares
(info@borriana.com)

Consell de redacció: Roberto Roselló,
Raquel Doñate, Juan M. Ros.

Disseny logotip: Expanweb.

Maquetació: Juan Lara

Edita: Agrupació Borriana de Cultura
(ABC). Novembre 2011, núm 214.

Redacció, administració i publicitat:
Encarnació, 45, entresòl.

Apartat de Correus 155. 12530 Borriana
(Plana Baixa). País Valencià.

Visiteu la nostra web:
www.borriana.com

Fotocomposició i impressió:
Sichet, S.L. (Vila-real)

Dipòsit legal: CS 77-1958

ISSN: 1137-4519

Tots els articles d'aquesta revista són inèdits,
excepte quan consta el contrari, i les opinions
expressades corresponen als seus signataris.

S'autoritza la reproducció, sense fins
comercials, dels continguts d'aquesta
publicació, citant l'autor i la procedència.

Si voleu escriure algun article, us agrairíem
que ens ho donàreu en qualsevol suport
informàtic i amb alguna il·lustració.

Els articles enviats han d'estar escrits
correctament en llengua catalana.

Amb la col·laboració de:

Magnific Ajuntament
de Borriana

CONSELLERIA DE CULTURA

DIPUTACIÓ
DE
CASTELLÓ

portada 04 ■ "Tindrem algun dia un centre
històric lliure de cotxes?"

coses de casa 05 ■ Dissabtes Literaris

fent memòria 08 ■ Dietari Assembla
Democràtica de Borriana

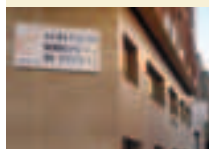
entrevista 16 ■ Entrevista a Mari Carmen
Moliner

arguments 21 ■ Article sobre Vicent Andrés
Estellés

llibres 27 ■ Ressenya d'*Història d'Amèrica*
28 ■ Ressenya de *Batalles de*
Sardenya

galeria 30 ■ L'escola en peu de guerra

AGRUPACIÓ BORRIANENCA DE CULTURA

Encarnació, 45, entresòl
Apartat de Correus, 155
12530 Borriana

Convocatòria de l'Assemblea Ordinària de Socis:

Es convoca l'Assemblea de l'any en curs per a dissabte 5
de novembre, a les 10'30 del matí, al local de l'ABC
(Encarnació, 45).

Ordre del dia:

1. Lectura i aprovació, si s'escau, de l'acta de la reunió anterior.
2. Balanç de l'any, a càrrec del Síndic Major.
3. Aprovació del programa d'activitats per a l'any 2012.
4. Nomenament dels Síndics d'Honor per a l'any 2012.
5. Precs i preguntes.

Borriana en l'obra poètica de Vicent Andrés Estellés

Aina Monferrer

L'objectiu d'aquest article és recordar el gran poeta valencià Vicent Andrés Estellés i les mencions a Borriana en la seua extensa obra. El poeta fou nomenat Síndic d'Honor de l'ABC en 1979 (quan se li tributà un homenatge al restaurant Morro juntament amb figures com Joan Fuster o Sanchis Guarner). Aquest 23 de setembre, a més, l'ABC i la societat gastronòmica La Canella van organitzar el primer Sopar Estellés al restaurant Brisamar II. I no serà l'últim.

Vicent Andrés Estellés recitant, en l'Homenatge de l'ABC a les Forces de la Cultura del País Valencià (1979). A la seua dreta Joan Fuster i a l'esquerra Enric Valor.

Feia segles que, al País Valencià, no es feia sentir en poesia una veu tan intensa i tan potent" (Fuster, 1971: 358). Aquestes són paraules de Joan Fuster en referir-se a Estellés en la seua *Literatura catalana contemporània*. Paraules premonitòries si més no. La veu intensa d'Estellés ja havia pres forma a través dels poemaris publicats fins aquell moment, com palesava precoçment –sense perspectiva i sense conèixer-se encara tota l'obra del poeta– un crític literari de tanta altura com el de Sueca. Ara bé, la potència de l'altaveu estellesià pel que fa a difusió de la seua obra entre lectors valencians de tota mena, així com la inclusió de la poesia d'Estellés dins el cànon literari català, encara estaven per arribar.

Alguns lletraferits gosaren de fer càbales primerenques al voltant del potencial poètic d'Estellés, la major part de les quals foren positives, com en el cas de la ja esmentada de Fuster, sobretot pel fet que ningú no esperava l'aparició

d'un poeta valencià de la categoria d'Estellés en un context tan advers per a la literatura catalana com fou la llarga postguerra franquista. Tanmateix, una d'aquestes valoracions sobre la lírica d'Estellés fou especialment rigorosa o, si es vol, hostil: la de Josep Pla, que es negà a assumir la col·loquialitat i la narrativitat estellesianes com a valors d'innovació poètica. I és que Pla va considerar Estellés com un extraordinari prosista que escrivia en vers (Salvador, 1989: 35), menyspreant així l'Estellés poeta. Probablement, aquest punt de vista de Pla fóra fruit de la manca de perspectiva global sobre l'obra del poeta.

Estellés va assolir la seua màxima popularitat a partir de mitjans dels setanta. *Libre de Meravelles*, publicat l'any 1971, fou la seua obra més venuda, la més estesa entre el públic valencià generalista. De fet, la fama del poeta va coincidir amb el període de la Transició. Així, de la mà de Joan Fuster i juntament amb

Borriana en l'obra poètica de Vicent Andrés Estellés

els cantautors Raimon i Ovidi Montllor, Estellés es va convertir en l'estendard del nacionalisme valencià, que en aquells dies duia a terme la tasca important d'aconseguir el reconeixement democràtic de la llengua i de la cultura valencianes com a elements essencials per al poble valencià més enllà del folklore.

En aquest marc social de desorientació, el nostre poeta va "assumir la veu del poble", va creure que tenia una gran responsabilitat de recuperar les arrels dels pobles de la seua terra i, proclamant-se poeta dels valencians, va emprendre la feina descomunal que implica recollir el testimoni de tots els

i va nàixer el seu mite. Havia musicat nombrosos poemes d'Estellés durant els anys 70¹, fet que havia contribuït a la popularització de diversos poemaris del burjassotí. De fet, el tàndem Estellés-Montllor voltà per la geografia valenciana durant els anys setanta i vuitanta fent recitals a tort i a dret, allà on se'ls demanava. Com és el cas de l'acte fet a Vila-real a principis dels anys setanta al jardí Alaska. Sembla que l'acte fou molt emotiu i hi assistiren sobretot joves. Estellés el recorda en un poema del *Mural*, concretament dins la primera part del *Llibre XV* titulada *Llibre dels amics anònims* (p. 384).

Una altra imatge d'Estellés en l'"Homenatge de l'ABC a les Forces de la Cultura del País Valencià".

pobles, els personatges i les tradicions que formen part de l'essència cultural del País Valencià, i que havien estat negats com a tals per les institucions franquistes i encara abans, des de l'any 1707, quan foren anul·lats els Furs valencians. L'obra colossal del *Mural del País Valencià* representa la materialització d'aquesta iniciativa estellesiana.

El *Mural del País Valencià* és l'obra més extensa de l'autor. Té unes dimensions de vora dues mil pàgines distribuïdes en tres volums amb una extensió proporcional –tot i que el darrer dels tres és un poc més gros–, que abracen els vint-i-set llibres que formen part d'aquesta obra. Aquest projecte de grans dimensions i molt ambiciós s'inspira en el *Canto General* de Pablo Neruda. De manera semblant a l'homenatge a l'Amèrica Llatina que Neruda va dur a terme i que es va veure publicat per primera vegada el 1950, Estellés es proposa centrar els seus darrers anys de vida en l'elaboració d'aquest testimoni mural.

L'any 1993 va morir Vicent Andrés Estellés. Havia mort la veu del poble. Dos anys més tard va morir Ovidi Montllor

UNS JOVES (VILA-REAL)

Em desbordaven les veus joves,
les veus d'amor i llibertat:
les veus eren uns rams frenètics.

Cantaves, Ovidi Montllor,
entre el públic mollar, tendral,
que havia omplert aquell local,
aquell magatzem de taronges,
aquell garatge?, enorme immens.
Hi havia joves cul en terra
per tot arreu, pels passadissos,
a la plataforma on cantaves.

Per secrets camins del crepuscle,
havien arribat des d'Onda,
de Nules i de Castelló,
de Borriana i altres llocs
que farien inacabable.

Em desbordaven les veus joves,
les veus d'amor i llibertat.

No volien que tu acabares
i tu tornaves a cantar.
Cantaven els joves amb tu

i el teu homenatge a Teresa
sonava aquella nit com mai.

Tu seguies cantant encara,
repeties moltes cançons.
L'ambient era d'un fervor
juvenil i feraç, puixant.
Després em vares traure a mi.
Jo caminava amb pas incert.
Aquells joves m'obrien pas.
moltíssims d'ells van ajudar-me.

Quina nit, Ovidi Montllor,
quina nit a Vila-real.

Quina nit d'aquelles que fan
els dies complets i ben fets,
els dies sòlids i segurs.

Molts d'aquells joves varen perdre
el tren per a tornar al poble,
i tornaven creuant les sendes.

Quina nit, Ovidi Montllor,
aquella de Vila-real!

Justament l'any de la mort del poeta, aquesta mateixa revista publicà un article escrit per Josep M. Olivares i per Ramon López on es commemoren les visites que Estellés féu a Borriana. Se'n compten cinc. La primera visita es remunta a l'any 1972, en què el de Burjassot participà, amb motiu d'una lectura de poemes, en la Festa de la poesia organitzada pel pare Ferrada, a la qual també assistí el poeta Xavier Casp, entre d'altres.

La següent fou el 1975, amb motiu de la darrera edició de la Festa de la poesia que organitzava el frare carmelità autòcton Manuel Ferrada. D'aquesta segona visita, de la qual existeix un document gràfic ben cordial, sembla que Estellés n'atorava un record entranyable del qual tenim constància a partir d'aquest altre poema inclòs també en la primera part del *Llibre XV*, "Llibre dels amics anònims" (p. 368).

¹ Pel que fa a les musicacions de poemes d'Estellés per part del cantautor i actor Ovidi Montllor, volem destacar tres discos: "Un entre tants" (1972), "De manars i garrotades" (1977) i "Ovidi Montllor diu Coral Romput" (1979). Tot i que Ovidi Montllor acompanyà Estellés a molts recitals, altres vegades el poeta hi assistia sol, com en els casos en què va visitar Borriana per a la lectura de pomes de la seua *Obra Completa*.

EL FRARE (BORRIANA)

Aquella nit, a Borriana,
ningú no se'n volia anar.

Vàrem sopar furtivament
a la cuina dels carmelites;

em varen fer uns ous ferrats

i tothom parlava en veu baixa:
eren les tantes de la nit,
podrien despertar-se els frares,
i tot se n'aniria a pacte,
els ous ferrats i el vi, ah el vi.

Com havíem entrat, sortírem.

El claustre era una cisterna,
de flascons i aromes diversos;

tots ells volen preponderar,

cantar cadascú la seua ària
d'aroma que era la més bella,

fer-se sentir per damunt tot.
quina gràcia el jardí aquell,
el secret és que aquell jardí,
molt més encara que jardí,
conservava uns inicis d'hort,

els cavallons de les magnòlies,
cavallons fecunds de geranis.

Seguírem després la conversa,
just al mig dels quatre cantons.

Argumentava cadascun
des d'un principi principal:
nit i dia cal treballar
i perseverar pel país.
Tothom disposa d'un mitjà,
d'una eina, d'una ferramenta:
els notaris, els enginyers,
els metges, els advocats, les
necessàries gents del poble.
No s'acabava la conversa
sobre lectures prohibides

per un governador concret,
d'una lluita secreta i clara
obrint túnels en tanta nit.
No podem dir que no a res:
hem de lluitar. Demà o demà
passat, tot serà ben distint.

El frare ens escoltava en silenci;
va dir les darreres paraules:
«allò cert és que el país creix».
Allò cert és que el país creix.

de retorn a casa, pensava
en Joan Fuster, certa nit
de Castelló, feia tretze anys.

Cap a casa, fèiem camí.

Però fèiem país també.

Estellés va tornar a la capital de la Plana Baixa l'any següent perquè havia estat convidat per l'ABC a una lectura de poemes en el marc d'una sèrie de conferències. La lectura es féu al col·legi Salesians. Vicent Abad fou l'encarregat d'introduir-lo. La darrera vinguda oficial del poeta tingué lloc el 16 de juliol de 1979 per a participar en un homenatge de l'ABC a les forces de la cultura del País Valencià on també hi assistiren Joan Fuster, Manuel Sanchis Guarner i Enric Valor, entre d'altres. El darrer cop que Estellés va trepitjar Borriana va ser l'any 1984. Després d'una visita a Castelló i a Vila-real, dugueren Estellés a Borriana perquè veïés el carrer que duia el seu nom. Aleshores ja patia de dolors molt forts a la cama.

Curiosament, en l'article d'Olivares i López adés citat s'explica que, durant la seua visita a Borriana el 1979, el poeta va llegir nombrosos fragments del seu "Cant a Borriana". Entre ells, alguns que parlaven de la història del poble. Segons contem, aquest Cant a Borriana era inèdit però formaria part del *Mural*, que aleshores estava en ple procés d'escriptura. Si consultem el *Mural del País Valencià* trobem que aquest "Cant" referit pels autors hauria de correspondre al "Llibre de Borriana", que juntament amb el "Llibre de Peníscola" i "Morella", componen el *Llibre XXIV*, inclòs en el segon volum del *Mural*.

Ara bé, curiosament, el "Llibre de Borriana" no conté a penes

cap referència a la història del nostre poble, fet que ens du a pensar que aquells papers que Estellés llegí la nit del 16 de juliol de 1979 a Borriana identificats per Olivares i López com a "nombrosos fragments d'un Cant a Borriana" probablement no corresponguen al "Llibre de Borriana" que apareix en el *Mural*. D'altra banda, dins el volum novè de l'Obra Completa (publicat l'any 1986) i en l'apartat titulat *Per terres de Castelló*, trobem un conjunt de sis poemes breus que recorden formalment el haiku japonès –encara que la mètrica dels versos no s'acaba d'ajustar a la del haiku–. Aquest conjunt es titula "Quadern inèdit (Borriana)".

I
Cap al tard. Glaçats pel fred,
contemplàvem la tomba,
d'albat, de l'infantet.

II
Als fonaments del temple,
a la meitat d'una pedra,
el punyilet.

III
El teu braç va ser suport
de la meua llarga mort.

IV
Planes, Benimantell,
Alcoi... Vàrem parlar
dels pobles, el dia aquell.

V
¡l fou, per moments, tan bell,
mentre tu pronunciaves
Benimantell!

VI
La rima, pobra,
i, clara, l'obra.

Vicent Andrés Estellés.

Estellés al seu poble, Burjassot.

Sembla que els dos primers poemes d'aquest quadern remeten a l'Església del Salvador. Concretament, a la llegenda històrica que situa les despulles d'un fill abortiu de Na Violant d'Hongria i Jaume I en un arc exterior de la capçalera d'aquesta església –enfront de *ca la Mecus*–. Curiosament, la mort és un *leitmotiv* ben present en tota l'obra d'Estellés. El poeta quedà traumatitzat amb la mort de la seua filla primogènita Isabel l'any 1956, quan a penes tenia tres mesos. Per tant, considerem que per mitjà d'aquesta llegenda medieval, Estellés s'identifica amb Jaume I com a pare que ha perdut un fill i alhora com a abanderat de la nostra cultura.

Els poemes V i VI remeten possiblement a converses mantingudes amb personatges de la cultura del nostre poble que l'acompanyaren durant alguna de les seues visites. "Planes, Benimantell, Alcoi". Parlar dels pobles és un dels mecanismes de recuperació de la identitat del poble valencià segons Estellés. I així ho demostra en alguns dels Llibres que componen el *Mural*. Aquest és el cas dels llibres XI i XII, inclosos en el segon volum del *Mural*. El *Llibre XI* es titula "Es desperta la terra. Pobles". Aquest conjunt recull referències a gairebé tots els pobles del País Valencià agrupats per comarques. Estellés dedica un poema monostròfic de vuit o nou versos decasíl·labs a cada localitat. Entre totes les comarques trobem òbviament la nostra. La Plana Baixa ocupa sis planes dins aquest segon volum (p. 72-77). Per ordre alfabètic, apareixen les dinou localitats que aleshores constituïen la nostra comarca –des de l'any 1985, amb la segregació de les Alqueries que deixa de ser una partida de Vila-real, en són vint–. El poema dedicat a Borriana és el següent:

El cant d'amor, el fil antic, la mar,
nocturn de l'hort, peix de plata fulgent,
hores d'amor, finestres de la mar,
salta el llorer com salta el peix del dia,
el ganivet entre les dents llueix.
Com un ruixim, com estrofa dolguda,
tornava el vent. Cridava el campanar.
Has esperat el moment fa molts segles
l'universal olor dels tarongers.

Aquest poema mostra un mecanisme d'escriptura poètica que consisteix en l'enumeració acumulativa d'elements de diversa índole que acaben generant una visió de conjunt amb significat connotatiu. En aquest cas, els primers cinc versos serveixen a l'autor per a construir un retrat típic de la Borriana llauradora i marinera a partir d'elements característics del paisatge de llaurador (hort, llorer) i de l'activitat marinera (mar, peix, ganivet).

Els versos quart i cinquè enllacen una doble comparació metonímica basada en la forma de fus compartida entre la fulla de llorer, el peix i el ganivet. Aquesta figura retòrica serveix alhora per a relacionar la terra i la mar, les dues fonts de riquesa típiques del nostre poble i que sempre han estat estretament lligades –recordem el cas dels portuaris i dels mariners que combinaven el treball en la temporada de collita de la taronja amb la feina al port o a la barca, o la

mateixa creació del port a partir de la necessitat d'exportar les taronges amb vaixell–. Els versos sisè i setè fan referència a una imatge emblemàtica del nostre poble: el campanar amb la bandera onejant. Aquest seguit de frases inconnexes culmina amb una afirmació que ocupa els dos darrers versos i que, amb to èpic que inspira llibertat, fa referència a un tu indefinit i universal.

Referent al *Llibre XII*, on Estellés continua l'escrutini poble a poble de les terres valencianes, en destaquem la primera part, "Nits del País Valencià", on reapareix la nostra ciutat.

Per nits i nits de favorables horts,
per nits i nits de cabellera solta,
per nits i nits i creixença del bes,
per nits i nits!

Aquest poema titulat 'Borriana' remet a un amor. La nit, els horts, el bes i els cabells evocuen una escena amorosa amb una dona que pren com a escenari el terme de Borriana només per la referència toponímica del títol. Aquest breu poema usa o abusa del mecanisme poètic anafòric que consisteix a repetir en cada vers el mateix inici per tal de generar un ritme determinat. En aquest cas es repeteix el tòpic de la nit, element aglutinador d'aquesta secció: "per nits i nits".

Recapitem. Hem localitzat un total d'onze aparicions del terme Borriana en tota l'obra poètica d'Estellés. Llevat de dues, totes les aparicions es troben dins del *Mural*. En el primer volum del qual sols hi ha dues repeticions del topònim. Són ben puntuals i en elles la localitat té una importància secundària. En el segon volum se situen el gruix de les aparicions. En total en són sis. En el darrer volum trobem l'aparició més central de totes: el "Llibre de Borriana", un dels tres llibres que componen el *Llibre XXIV*. D'altra banda, dins les Obres Completes d'Estellés hem localitzat dues aparicions del topònim, una de caràcter secundari en el volum quart, dins el poemari "Ram de vidres" i l'altra en el novè, formant part del conjunt *Per terres de Castelló*, el 'Quadern inèdit de Borriana'.

Així doncs, podem afirmar que cinc de les onze aparicions són conjunturals. De fet, aquestes aparicions del nom propi de la nostra localitat s'inclouen en descripcions paisatgístiques de conjunt que connecten el territori valencià com un tot, sia per referències a la conquesta cristiana, o bé per descripcions d'un paisatge de carretera, etc. Dues d'aquestes aparicions secundàries del terme Borriana són les que trobem en el volum I del *Mural*, concretament en el *Llibre I*.

El poema XI de la "Declaració de Principis" –format per 12 poemes– parla del record, de paisatges d'un viatge costaner pel País Valencià. Des del punt de vista temàtic, després d'un vers enumeratiu purament introductori, trobem la primera part del poema, que inclou els onze versos de la primera estrofa, els quals remeten a records llunyans en el temps ("l'any 1945") ubicats a la costa alacantina (Benidorm, la Cala, Alfàs del Pi). La segona part del poema, que comprèn els set

Una imatge del Sopar Estellés organitzat per l'ABC i La Canella.

versos de la segona estrofa, remet a evocacions basades en uns records més recents situats sobretot a Peníscola però on es nomenen de manera perifèrica altres pobles de camí cap a València ("vaixells de Borriana, torres d'Onda").

El poema es tanca amb un vers conclusiu que formula desiderativament el propòsit últim de l'obra estellesiana que vindica la senzillesa poètica com la senzillesa última de la tradició del nostre poble; una poesia "humil com una rajoleta", sense pretensions més enllà de la bellesa del detall: "m'agradaria escriure un sonet dins l'ornament humil d'una rajoleta".

Borriana torna a aparèixer en el poema VI de "Cants a València", també en el *Llibre I*. En aquest cas, el *tu* poètic assimila una dona, la terra i València. En definitiva, aquest *tu* és l'objecte de desig del *jo*. Segons Vicent Salvador, l'eros es que es troba de manera transversal en la poesia estellesiana i pot manifestar-se de dues maneres, o bé com a vehicle metafòric o bé com a contingut directe (Salvador, 1989: 37). En aquest poema, la representació de l'eros és un vehicle metafòric i metonímic. D'una banda, es projecta el domini del territori sobre el domini del cos femení sempre el primer més abstracte que el segon. D'altra banda, l'objecte desitjat i estimat és la pàtria i la terra esdevé una part física d'aquesta, com la boca és una part física de la dona i igualment es pot besar. A més, hi apareixen referències a la Conquesta de les urbs de Borriana i de Morella. Vegeu la sisena estrofa del poema, on se citen pobles de camí cap a València:

A Borriana et veia, et sentia més propera
cada vegada, a les terres de Castelló,
les terres calcigades de Sagunt, les
terres humils i fecundes del Puig.

Dins del quart volum de l'Obra Completa, publicat l'any 1978, trobem el poemari *Ram de vidres*. El poema VIII d'aquest poemari consta de set estrofes de quatre versos, tres de

deca-síl·labs més un de tetra-síl·lab. Es tracta d'un recorregut per la geografia valenciana amb el pretext de l'enyorança i del record. Estellés va centrant la mirada capriciosament en detalls representatius que recorda de ciutats com Rocafort (el claustre), Borbotó (un retaule), Burjassot (el pati), Llíria (les pomes), Massamagrell (rossinyols), Castelló, Alacant, Oriola, Elx, València, la serra de Mariola, Benidorm i, finalment, Borriana. En aquesta ocasió el poeta dedica la darrera estrofa a recordar una litografia de l'època esplendorosa del port de Borriana, en la primera meitat del s XX, quan hi abundava l'activitat del comerç marítim de la taronja. Vegeu la darrera estrofa:

Sempre et mirava, Borriana, com
fores, un temps, d'il·luminat gravat,
carregant tones al vaixell, al port,
de mandarina.

Ara tornem al segon volum del *Mural*, a la primera part del *Llibre XIII* titulada "Ací han ocorregut coses". El setè poema d'aquest llibre recorda l'episodi de la pèrdua de la batalla d'Almansa contra les tropes de Felip V com un fet que suposà la vinguda de dies clandestins i de tenebres. "Es decreta la nit total en el País", com diu el vers novè. Borriana apareix en la quarta estrofa, en concret el sintagma nominal "Borriana dels horts". Els horts de Borriana i la nostra tradició tarongera certament degueren impactar en el de Burjassot, ja que en la seua constel·lació de pobles, el nostre s'identifica sovint pels tarongers i els horts.

Sens dubte, el "Llibre de Borriana" és l'homenatge més destacat del poeta al nostre poble. Emplaçat en el volum tercer del *Mural*, juntament amb el "Llibre de Peníscola" i "Morella", el Llibre de Borriana forma part del *Llibre XXIV* d'aquest "cant general" al País Valencià que Estellés anomena *Mural*. El "Llibre de Peníscola" es compon de deu sonets i d'un poema de versos lliures titulat 'Peníscola'. Els temes principals d'aquest Llibre són els vaixells, els peixos, Benet XIII el Papa

Borriana en l'obra poètica de Vicent Andrés Estellés

Luna, el castell lligat a la soledat, les turistes envoltades de connotacions eròtiques, i un personatge anomenat Porcar que no hem aconseguit identificar.

"Morella", la segona part del *Llibre XXIV* està formada per catorze poemes repartits en tres parts. La primera inclou tres sonets. La segona, "Document de Morella", conté deu poemes i la tercera és un sol poema titulat "Endreça a A. J. Garcia i Girona", historiador morellà i conegut del burjassotí. Pel que fa als *topoi* d'aquest poemari, destaquem les pedres com a element indispensable de l'imaginari estellesià i que inevitablement surt a la palestra quan es tracta de la principal ciutat fortificada del País com és la capital dels Ports. En aquest sentit trobem les denominacions sinonímiques pedra, roca, còdol, llosa i alguns hipònims i derivats com ara picapedrer, murs, muralla, muntanyes o pedregós. Trobem també altres elements arquitectònics com portes, façanes, porxos i creus així com noms hagiogràfics i alhora toponímics com són Sant Mateu o Sant Miquel. També hi ha noms relacionats amb els oficis derivats de la ramaderia ovina com ara llana, telers, mantes o matalassos.

El "Llibre de Borriana" el formen onze sonets, dels quals només el primer ("L'amant"), el setè ("Plant del desterrat"), el novè ("La batalla") i l'onzè ("Viciàna") tenen títol. Curiosament, observem que les referències al nostre poble que conté aquest poemari són escasses. De fet, qualsevol dels onze poemes podrien haver format part d'homenatges a altres localitats sense haver hagut de modificar un punt ni una coma, ja que les referències possiblement dirigides a Borriana són ben ambigües. No obstant això, en destaquem algunes com ara les al·lusions a arbres com els tarongers, els xiprers, els llorers o les palmeres, a castells i lluites –fet de clares ressonàncies del temps de Jaume I–, a torres, "portes de corcada fusta", "senderes de canyes", "tancats de baladre" i "estany de les magnòlies" –possiblement remet al Clot de la Mare de Déu, així com quan parla de l'ermita, la perduda campana i l'altar del vell ram de metalls en el poema novè–. També hi ha referències a la mar: àncora, peixos, gavines, brancudes cordes i barca.

Per damunt de tot, però, el "Llibre de Borriana" evoca un amor, una dona anònima amb la qual el jo líric viu un romanç suposadament ubicat a Borriana. Segurament mai no sabrem la realitat del fet amorós evocat. Tanmateix, el que podem assegurar és que l'enlluernament davant la bellesa femenina és un fet constant per part del jo líric estellesià. Com hem vist, en la poesia d'Estellés "l'amor sol corporeïtzar-se en una persona de carn i ossos (una dona) o bé en una situació o en un esdeveniment" (Salvador, 1989: 38).

En suma, si el tòpic clau en el "Llibre de Peníscola" és l'aigua i en "Morella" és la pedra, indubtablement en el "Llibre de Borriana" es tracta de l'amor. No oblidem que la composició en forma de trilogia d'aquest *Llibre XXIV*, on s'escullen les tres ciutats del nord del País Valencià abans esmentades, no és atzarosa, sinó que respon a una inspiració històrica... la primera campanya duta a terme pel rei Jaume I durant la Conquesta del Regne de València. Aquest gest militar va durar

del 1225 al 1233 i inclogué el setge fracassat a Peníscola, les conquestes de Morella i d'Ares i el setge i conquesta de la ciutat de Borriana, un objectiu clau per a la conquesta de València.

Hem deixat per al final el poema 'Agraïment', inclòs en el conjunt "Llibre dels amics anònims" del *Llibre XV*. Aquest poema és un sincer agraïment del poeta burjassotí per una de les nits de reunió entre amics que va viure a Borriana. El poeta dóna les gràcies pel sentiment d'amor a la terra pròpia que va experimentar en companyia d'altres amants de la nostra terra i de les seues tradicions més arrelades. Indubtablement, aquesta nit perduda en la memòria fou una nit màgica entre amants tant del nostre País com del nostre poble. Com hem vist suara en altres peces, novament en aquest poema Estellés s'identifica amb Jaume I el Conqueridor.

Ho diré tot: aquella nit,
una nit remorosa d'horts,
aquella nit de Borriana,
nit de versos i cançons nostres,
vaig sentir un desig que poques
vegades havia sentit:
agafar un grapat de terra,
terra anònima del país,
de tarongers i de canyars,
per un confús agraïment
a Borriana, el nostre² poble,
aquest País Valencià,
aquesta terra treballada
i paridora constantment,
aquella terra del meu poble,
una terra que puc dir meua.

El setze de juliol de 1233, després de dos mesos de setge de la ciutat, les tropes del rei En Jaume entraren a Borriana. Així, segons el poeta, Jaume I agafaria un grapat de terra i la besaria. D'aquesta manera, el grapat de terra es converteix en una metàfora de la ciutat de Borriana i aquesta, alhora, representa l'avenç, poble a poble, pas a pas, dels vestigis fundacionals del País Valencià tot iniciats amb la conquesta cristiana. Borriana com la terra, com una ciutat anònima, una entre tantes ciutats que esperen ser alliberades i que totes juntes formen la pàtria estellesiana; la pàtria dels valencians.

Bibliografia

- ANDRÉS ESTELLÉS, V. (1978) *Obra completa 4. Balanç de mar*. València: Eliseu Climent.
- ANDRÉS ESTELLÉS, V. (1986) *Obra completa 9. La lluna de colors*. València: Eliseu Climent.
- ANDRÉS ESTELLÉS, V. (1996) *Mural del País Valencià*. València: Tres i Quatre.
- BALAGUER, E., CARBÓ, F., MESEGUER, L. [eds.] (2004) *Vicent Andrés Estellés*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- FUSTER, J. (1971). "Uns anys decisius (1931-1961). Notícia de les Illes, del País Valencià i del Rosselló". *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial. p. 354-360.
- OLIVARES, J. M., LÓPEZ, R. (1993) "El poeta Vicent Andrés Estellés a Borriana". *Burís-ana*. núm. 179. p. 7-9.
- PÉREZ MONTANER, J. & SALVADOR, V. (1981) *Una aproximació a Vicent Andrés Estellés*. València: Tres i Quatre.
- SALVADOR, V. (1989) "Eros i retòrica en la poesia d'Estellés". *L'Aiguadolç*. núm. 8. p. 35-44.
- SALVADOR, V., PIQUER, A., PÉREZ GRAU, D. (2010). *Opera estellesiana. Per a una edició crítica de Vicent Andrés Estellés*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

² Aquest poema (p.389 del segon volum del *Mural*) té una errada tipogràfica en el sentit que nostre es troba escrit en plural (nostres). Es tracta d'una errada clara pel fet que es trenca la concordança en singular dins del dotzè vers.